

АННА ЗАЙЦЕВА-АНЦИФЕРОВА

РОДИННЕ ДЕРЕВО ВОВЧКІВ

Частина 2

Вовчок лісовий –
пластичний
пристосованець

У роду лісових вовчків *Dryomys* описано п'ять видів: два вимерлих і три сучасних. Власне вовчок лісовий *Dryomys nitedula* (Pallas, 1779) є найпоширенішим видом не тільки роду, а й родини Вовчкових загалом. Невеликий звірок (довжина тіла 12 см, хвоста – до 9 см) має мінливе за регіонами забарвлення хутра, поступаючись ошатністю лише вовчку садовому. У вовчка лісового, що поширений на території України, світло-коричнева спинка і жовтувате черевце. Його пухнастий хвіст, інколи з білою облямівкою, ніби розчесаний на дві сторони. Особливо примітним вовчка лісового робить темна „маска“, що тягнеться від ока до вуха. Цей гризун має європейсько-азійське коріння; у викопних залишках трапляється дуже рідко (на відміну від сучасної території поширення). Сьогодні цей вид можна побачити і у Європі, і в Азії. Він не є вибагливим щодо місця проживання. Водночас, європейський ареал – це, здебільшого, дубові ліси. В Україні вовчок лісовий трапляється у лісах на заході та півночі, і єдиний з вітчизняних вовчків мешкає у східних регіонах.

Назва вовчка – лісовий – говорить сама за себе не тільки українською, але й німецькою (*Baumschläfer*), російською (*Лесная соня*), англійською (*Forest dormouse*), французькою (*Loir dryade*) мовами. Він мешкає у листяних і мішаних лісах, чагарниках і садах, його приваблюють лісосмуги. Зауважили, що точніше було б назвати цього вовчка „кущовим“. А от у Азії цей гризун не виправдовує своєї назви – він оселяється на безлісних схилах гір (серед нагромаджень каміння) і у скелях. У лісових біотопах звірок веде деревний спосіб життя, хоча і на землі почуває себе впевнено.

А у скелястих біотопах він є наземним. У лісах тваринка охоче займає дупла, штучні гніздівлі чи сплітає гнізда на деревах. Натомість, у безлісних регіонах мостить захистки у розщелинах скель. Науковці звертають увагу на те, що вовчок лісовий особливо захоплюється будівництвом. Часом одна особина може зводити до восьми гнізд. Вовчок будує гніздо впродовж двох-трьох днів, а потім його постійно ремонтує і удосконалює. Часто ці гризуни займають старі гнізда птахів. Один кмітливий вовчок, наприклад, оселився у жилому гнізді сороки! Цікавою звичкою цього виду є поселення у вуликах. Також він може траплятися у будівлях. Зимівельні гнізда ці вовчки влаштовують у підземних норах. Щоправда, інколи вибирають і зовсім несподівані місця: у Азербайджані і Казахстані зимовим притулком для них стали купи гною!

Харчування вовчка лісового різноманітне, тому в регіонах, багатих на фрукти і горіхи, саме вони переважають у раціоні звірка. У своїй любові до ліщини цей гризун може посперечатися з вовчком горішковим. А в менш сприятливих біотопах він живиться переважно тваринною їжею, полюбляє комах і молюсків. Коли вовчок харчується на фруктовому дереві, то зазвичай надкушує кілька плодів, перш ніж вибере найсмачніший. Тому з'їдає він значно менше, ніж встигає зіпсувати. Якщо вдасться вполювати великого жука, то звірок накидається на здобич зі спинки, надгризає надкрила, відскакує, кружляє, знову нападає. Водночас цей вид може мирно співіснувати з деякими ссавцями. Наприклад, оселитися у спільному з кажанами дуплі, поділяючи його за ярусами: вовчок спить внизу, кажани висять зверху.

Як усі вовчки, цей гризун активний уночі. До сходу сонця він встигає і поживитися, і гніздо підремонтувати, і шлюбну пару знайти. Цей звірок – майстерний дереволаз: вилазить на тонкі гілки, що гнуться під його вагою. Він легко пересувається гладкими поверхнями скель чи прямовисних стін. Якщо вовчка лісового потурбувати у гнізді, тваринка стрибає на землю (часом з висоти шести метрів) і рятуються втечею. В інших випадках може побігти вгору стовбуром і зникнути у кроні дерева. Зазвичай потайні, у період розмноження вовчки стають

дуже активними – їх можна побачити навіть удень. У цей час чути їхні „співи” – зазивне „тіу-тіу-тіу”. Розсерджений чи наляканий звірок сердито цокає, притискає вуха до голови, підіймає хвіст і обертає його зі сторони в сторону – така поза має справити враження на супротивника.

Незважаючи на пристосованість і поширеність, вовчок лісовий є рідкісним видом, тому його охороняють у багатьох країнах. Зображення цього гризуна можна побачити на поштових марках Білорусі, Болгарії та Узбекистану.

Вовчок садовий – українська зірка

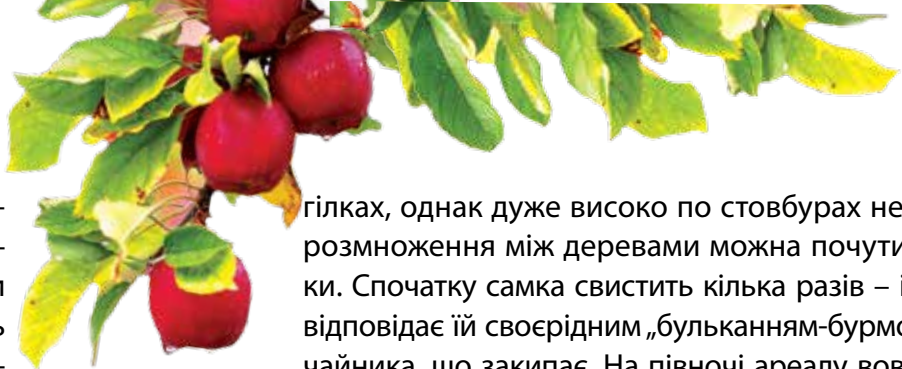
У роду садових вовчків *Eliomys* налічують шість видів, серед яких лише два трапляються у сучасній фауні. Власне, вовчок садовий *Eliomys quercinus* (Linnaeus, 1766) отримав промовисту назву не дарма. Адже у Західній Європі він часто мешкає поряд з людиною як синантроп і завдає шкоди в садах. Цей вид є африкансько-європейським за походженням, тому трапляється на європейському континенті і у Північній Африці. Цікаво, що у викопних формах знайдені його гігантські родичі, які мешкали на середземноморських островах. Цей гризун пристосований до наземно-деревного способу життя і є найназемнішим серед „лісових” видів вовчків. Тому він трапляється і у лісах, і у малозаліснених місцевостях. В Україні цей звірок живе у хвойних та

мішаних лісах, багатих на плодові і горіхові дерева, адже їхні плоди він споживає в великих кількостях. Загалом, він віддає перевагу тваринній їжі, а рослинної потребує менше. Цей вовчок завжди реагує на рух і намагається схопити рухомий об'єкт, сподіваючись на вдале полювання. Дрібні лісові гризуни, на кшталт мишей чи полівок, намагаються уникати зустрічі з дорослим вовчком садовим. Поселяючись поряд з людиною, він споживає рештки з її „столу“, виконуючи функцію пацюків. У Франції та Німеччині цей симпатичний звірок робить значну шкоду у фруктових садах і будинках людей, псує продукти. Саме про цього вовчка згадує телеграфіст в романі О. Дюма „Граф Монте-Крісто“, який скаржиться, що звірки пошкоджують його персики. Однак, важко довго гніватися на таку гарну тваринку, адже вовчок садовий – найяскравіший представник родини. За величиною цей вид поступається тільки вовчку сірому: довжина тіла до 15 см, хвоста – до 12 см. Цей гризун має довгі, постійно нашорощені вуха. Забарвлення його хутра бурувато-руде, а голову прикрашає чорна „маска“, що тягнеться від носа, через очі і до середини шиї. Волосся на кінці хвоста утворює контрастну чорно-білу китицю.

Активний вночі, вовчок садовий спить у гнізді весь день. Він заселяє пташині гнізда і штучні гніздівлі, часто розміщує захисток на землі, використовуючи нірки гризунів чи кротові ходи. У кам'янистих місцевостях ці вовчки оселяються групами під насипами каміння чи у розщелинах скель, утворюючи колонії – рідкісний випадок у родині Вовчкових. Часто кубла цього виду можна знайти за запахом: їх характерна риса це неохайність, накопичення недоїдків чи екскрементів. Натомість зимівельні гнізда охайніші, зазвичай трапляються у затишних закутках будівель людини. Ці гризуни залягають у сплячку гуртом до 12 особин, утворюючи тісний клубок з власних тіл.

Вовчок садовий відрізняється від своїх „братів“ більшою конфліктністю і агресивністю. Під час нападу хижака звірок падає на спину, кусається та дряпається, захищаючись. Нерідко йому вдається відбитися навіть від такого майстерного хижака, як домашня кішка. Ці тваринки дуже рухливі і пронирливі, чудово відчувають себе на землі і на

гілках, однак дуже високо по стовбурах не піднімаються. У період розмноження між деревами можна почути „розмову“ самця і самки. Спочатку самка свистить кілька разів – і прислухається. Самець відповідає їй своєрідним „бульканням-бурмотінням“, схожим на шум чайника, що закипає. На півночі ареалу вовчок садовий розмножується тільки раз на рік, а на теплому середземноморському узбережжі може давати два виводки. Якщо самка з нащадками захоче змінити гніздо, то переводить молодих тваринок „караваном“ – кожне наступне дитинча тримається за попереднє зубами чи лапками.

Численність вовчків садових на півдні Європи зумовила гастрономічну цікавість до них у місцевих жителів: м'ясо цих гризунів вживають у їжу і вважають делікатесом. Ця традиція сягає віків, адже древні римляни також ласували вовчками садовими. Натомість на півночі поширення цей вид – усюди рідкісний і шанований, занесений у численні природоохоронні списки.

Сьогодні в Україні вовчок садовий є найменш численним, але найбільш відомим вовчком. Його навряд чи зустрінеш у лісі, зате можна познайомитися з ним у книжках. В Україні він єдиний з „наших“ вовчків занесений до останнього видання Червоної книги зі статусом „зникаючий вид“. Також цей вовчок, названий Сонєю Садовою, став одним з героїв дитячої книжки Мар'яни та Тараса Прохаськів „Куди зникло море“. Окрім того, цей гризун зображений на українській марці 1997 року випуску у серії „Флора і фауна“.

Вовчок садовий, наче справжня українська зірка серед гризунів, потрапив навіть на гроші! У 1999 році в обіг було введено дві монети із зображенням цього виду: звичайну, номіналом 2 гривні, і срібну, номіналом 10 гривень. У такий спосіб популяризували рідкісного і цікавого для України звірка.

Юні читачі! Буду дуже вдячна за повідомлення інформації про зустрічі з вовчками чи знахідки їхніх гнізд.
Зайцева-Анциферова Анна,
тел. 0979663923,
anna.avellana@gmail.com